

НОВИЙ ПОЧАТОК

СТАНОВИЩЕ ЛГБТІ В УКРАЇНІ У 2016 РОЦІ

Правозахисний ЛГБТ Центр «Наш світ»

НОВИЙ ПОЧАТОК

Становище ЛГБТІ в Україні у 2016 році

Київ

2017

УДК 316.343-055.3(477)"2016"
ББК 60.56(4Укр)

Н73 Новий початок. Становище ЛГБТІ в Україні у 2016 р. / Центр "Наш світ". – К.: Центр "Наш світ", 2017. – 56 с.

У публікації представлено інформацію, що відображає соціальне, правове та політичне становище ЛГБТІ (лесбійки, геї, бісексуали і трансгендери) в Україні у 2016 р. Наведено дані та здійснено аналіз ситуації з питань, пов'язаних з правами та інтересами ЛГБТІ, у законодавстві, суспільно-політичному житті, громадській думці, надано приклади випадків дискримінації на ґрунті сексуальної орієнтації та інше.

Укладачі: Андрій Кравчук, Олександр Зінченков
Керівник проектів Центру «Наш світ»: Андрій Маймулахін

Автори висловлюють щире подяку ВГО "Гей-альянс Україна", ILGA-Europe, окремим ЛГБТІ активістам, а також всім активним учасникам електронних розсилок і фейсбук-груп, які збирають і обмінюються актуальною інформацією про різні аспекти становища ЛГБТІ в Україні.

Звіт підготовлено Центром "Наш світ" за підтримки Норвезького Гельсінського Комітету (проект "Підтримка прав ЛГБТ в Україні через моніторинг, правовий захист і підвищення громадської обізнаності", що фінансується Міністерством закордонних справ Норвегії) та Посольства Великої Британії в Україні (проект "Захист прав ЛГБТ людей в Україні: підтримка реалізації елементів Національної стратегії з прав людини, які захищають права лесбійок, геїв і трансгендерів").

Думка авторів звіту не обов'язково відображає точку зору донорів – урядів Норвегії та Великої Британії.

Правозахисний ЛГБТ Центр «Наш світ»

Поштова адреса: а/с 173, м. Київ, 02100
Телефон/факс офісу в Києві: +38 044 2963424
E-mail: coordinator@gay.org.ua
Вебсайт: <http://www.gay.org.ua>
Facebook: <https://www.facebook.com/nashmircenter>

© Центр "Наш світ", Київ, 2017

При використанні матеріалів посилання на Центр "Наш світ" є обов'язковим.

Цей звіт (українською та англійською мовами) розміщено на вебсайті Центру "Наш світ".

Зміст

Резюме.....	1
1. Законодавство і судочинство.....	4
2. Державні та правоохоронні органи, місцеве самоврядування	9
3. Політика і суспільство	15
4. Церкви та релігійні організації.....	22
5. ЛГБТІ спільнота.....	25
6. Дискримінація і насильство проти ЛГБТІ	33
6.1. Дії на ґрунті ненависті до ЛГБТІ	35
6.2. Стосунки з правоохоронними органами	41
6.3. Зайнятість.....	44
6.4. Доступ до товарів та послуг	46
6.5. Освіта	47
6.6. Охорона здоров'я.....	49
6.7. Судочинство	49
6.8. Стосунки з військовослужбовцями	50
7. Становище на окупованих територіях.....	51
8. Висновки та рекомендації.....	52
9. Методика та автори звіту	55

РЕЗЮМЕ

План дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини, ухвалений українським урядом у 2015 році, став дороговказом з реформування українського законодавства, зокрема, щодо захисту прав та інтересів ЛГБТІ на найближчі роки. Проте, досвід вже першого року реалізації запропонованих у ньому законодавчих і політичних змін продемонстрував, що державні органи, відповідальні за здійснення узгоджених реформ у цій сфері, частіше намагаються ухилитися від їх виконання, ніж здійснити їх у повному обсязі у встановлені терміни.

Серед питань, пов'язаних з ЛГБТІ, забезпечення свободи мирних зібрань та виконання Плану дій у сфері прав людини стали головними проблемами, які постали перед українською владою у 2016 році. Тоді як представники центральних органів виконавчої влади України демонстрували, в цілому, толерантне ставлення до ЛГБТІ питань і досить конструктивну співпрацю з громадянським суспільством з цього приводу, політика місцевої влади мало змінилася з часів уряду Януковича-Азарова та залишилася, здебільшого, гомофобною.

Широке українське суспільство і багато політичних сил у 2016 році продемонстрували поступові зміни у своєму ставленні до ЛГБТІ питань, хоча, в цілому вони, як і раніше, не вважають їх важливими та актуальними для України і намагаються від них дистанціюватися. Своє ставлення до ЛГБТІ питань у 2016 році не озвучила жодна парламентська політична сила, тому думки окремих політиків не можна вважати офіційною позицією їхніх партій та рухів. Київський Марш Рівності 2016 та інші ЛГБТІ акції привернули велику громадську увагу та сприяли розгортанню публічної дискусії навколо ЛГБТІ питань; організовані у відповідь на них публічні акції на підтримку "традиційної сім'ї" та "традиційних цінностей" не викликали помітного інтересу у широкого загалу.

Провідні українські церкви майже перестали відверто закликати до дискримінації ЛГБТІ на загальнонаціональному рівні, хоча їхні осередки у великих містах традиційно виступають проти

проведення публічних ЛГБТІ заходів. Натомість, у 2016 році основні зусилля керівництва українських церков у цій сфері були зосереджені на так званому "захисті традиційної родини" та боротьбі з "гендерною ідеологією", що вони намагалися зробити через звернення до суспільства та лобістські зусилля дружніх політиків і своїх представників при органах влади.

Принципова зміна ставлення до ЛГБТІ питань з боку української влади, початок реальних реформ у рамках європейської інтеграції примітно підвищили активність та видимість української ЛГБТІ спільноти. Дуже успішним став у 2016 році Марш Рівності у Києві, у низці українських міст пройшли Фестивалі Рівності, відкрилися та працюють ЛГБТІ ком'юніті-центри. Разом з тим, високий рівень гомофобної агресії з боку радикальних націоналістичних угруповань, який спостерігається останніми роками, підвищує ризики та перешкоджає діяльності ЛГБТ організації. Це примушує ЛГБТІ спільноту і поліцію вдаватися до екстраординарних заходів охорони навіть у випадках закритих ЛГБТ подій, які раніше, зазвичай, відбувалися без перешкод.

У 2016 році Центром "Наш світ" було задокументовано 276 випадків дій на ґрунті гомофобії і трансфобії – насильства, дискримінації, а також інших порушень прав ЛГБТІ в Україні. Ця кількість значно перевищує аналогічні показники за попередні роки (71 – у 2015 р. і 54 – у 2014 р.) завдяки значному розширенню моніторингових мереж, використанню нової технології збору кейсів через інтернет, а також рекламу інтернет-опитування на сайтах знайомств для геїв.

Ні український уряд, ні міжнародні організації не мають важелів впливу на становище ЛГБТІ на окупованій Росією території України – у Криму та південній частині Донбасу. Різниця між цими двома територіями полягає лише в тому, що в окупованому Донбасі не діють взагалі жодні закони, а в Криму окупаційний режим поєднує неофіційні репресії з жорстким застосуванням гомофобного російського законодавства.

З ухваленням Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року українська влада взяла на себе зобов'язання щодо вироблення законодавства і державних політик, які би поклали край дискримінації та нерівності ЛГБТІ людей в Україні. Нам залишається лише побажати досягнення намічених цілей, а також офіційного прийняття всіх тих законодавчих документів, підготовка яких передбачена у цьому Плані.

1. ЗАКОНОДАВСТВО І СУДОЧИНСТВО

План дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини, ухвалений українським урядом у 2015 році, став дороговказом з реформування українського законодавства, зокрема, щодо захисту прав та інтересів ЛГБТІ на найближчі роки. Проте, досвід вже першого року реалізації запропонованих у ньому законодавчих і політичних змін продемонстрував, що державні органи, відповідальні за здійснення узгоджених реформ у цій сфері, частіше намагаються ухилитися від їх виконання, ніж здійснити їх у повному обсязі у встановлені терміни.

У 2016 році План дій передбачав виконання 18 ЛГБТІ заходів (повністю або частково), з яких, за нашими оцінками, було дійсно виконано повністю 4, і частково – 2 заходи.¹ Виконані заходи відносяться до запровадження політики запобігання дискримінації (у роботі правоохоронних органів, прикордонної служби, а також у навчальних програмах з підготовки юристів) і до зміни правил корекції статі для трансгендерних осіб. Не були розроблені та ухвалені жодні зміни до законів у сфері прав ЛГБТІ, що були заплановані на 2016 рік – зокрема, до Закону України “Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні” щодо заборони дискримінації на ґрунті сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності; до Кримінального кодексу України щодо забезпечення покарання за злочини, скоєні з мотивів нетерпимості за ознаками сексуальної орієнтації та транссексуальності.

Нереалізованими залишилося декілька заходів, за виконання яких несе відповідальність Міністерство охорони здоров'я (зокрема, забезпечення доступу до одержання медичної допомоги особам, яким встановлено діагноз інтерсексуальність). Перші три квартали 2016 року (до призначення міністром Уляни Супрун) представники МОЗ взагалі відмовлялися надавати інформацію щодо виконання Плану дій, однак, ситуація у міністерстві почала швидко змінюватися після призначення нового міністра: були проведені

¹ Центр "Наш світ", *Звіт про виконання Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини (ЛГБТІ компоненти)*, 2016, gay.org.ua.

консультації з громадськістю та почалася розробка відповідних документів, що дозволяє сподіватися на поліпшення ситуації найближчим часом. Зокрема, хоч і з запізненням, МОЗ виконав пункт Плану дій, який передбачає встановлення нових стандартів медичної допомоги трансгендерним особам. Наказ МОЗ № 1041 від 05.10.2016 року скасовує попередні правила та встановлює нові медико-біологічні та соціально-психологічні показання для корекції статі, а Наказ № 972 від 15.09.2016 року затверджує Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої) та третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги "Гендерна дисфорія". Разом ці документи створюють принципово новий порядок медичної допомоги для трансгендерних осіб, скасовуючи переважну більшість попередніх невиправдано жорстких обмежень. Зокрема, скасовуються такі вимоги до офіційного визнання зміни статевої належності як наявність у пацієнта дітей до 18 років, перебування його у шлюбі, незворотня стерилізація. Натомість, Уніфікований клінічний протокол приділяє окрему увагу збереженню репродуктивних можливостей трансгендерних пацієнтів, підкреслюючи що "Пацієнтам із гендерною дисфорією не повинні відмовляти в можливостях репродукції. А якщо репродукція вже неможлива внаслідок медичного втручання – то й в усиновленні дитини". Проте, треба зауважити, що той самий МОЗ досі не скасував заборону на всиновлення дітей трансгендерними особами, як це передбачено у Плані дій.

Тим часом, українське законодавство досі зберігає відверто дискримінаційні щодо ЛГБТІ положення. Зокрема, статті Сімейного кодексу 74 "Право на майно жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі" та 91 "Право на утримання жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою", а також стаття 211 "Особи, які можуть бути усиновлювачами" відверто дискримінують де-факто подружні одностатеві пари порівняно з аналогічними різностатевими. Відсутність в Україні будь-якої правової форми визнання одностатевих сімейних пар взагалі ставить їх у нерівне становище порівняно з різностатевими партнерами. Також зберігається дискримінаційна заборона на всиновлення дітей для

трансгендерів (наказ МОЗ № 479 від 20.08.2008 р. "Про затвердження Переліку захворювань, за наявності яких особа не може бути усиновлювачем").

Кримінальний кодекс України вважає обтяжливими обставинами при скоєнні злочинів лише мотиви расової, національної чи релігійної ворожнечі, а також забороняє розпалювання такої ворожнечі та ненависті лише за цими ознаками, цілком ігноруючи мотиви ворожнечі за ознаками сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності. Хоча План дій передбачав у 2016 році розробку та розгляд Кабінетом Міністрів законопроекту про зміни до відповідних статей Кримінального кодексу (статті 67, 115, 121, 122, 126, 127, 129, 293), які би криміналізували "злочини ненависті" за низкою ознак (зокрема, сексуальної орієнтації та транссексуальності), Міністерство внутрішніх справ не розробило відповідний законопроект у визначений термін, а натомість запропонувало внести якісь невизначені зміни лише до статті 67 Кримінального кодексу.²

Схожим чином, Міністерство юстиції України фактично відмовилося вносити зміни, передбачені у Плані дій, до Закону України "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні", а саме явну заборону дискримінації на ґрунті сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності. Це міністерство не встигло вчасно розробити та подати на розгляд парламенту відповідні поправки, а група народних депутатів зареєструвала законопроект 3501, який не цілком відповідає положенням Плану. Міністерство аргументує свою позицію (відмовитися від розробки узгодженого законопроекту та зосередитися на підтримці законопроекту 3501) положеннями Регламенту Верховної Ради України, які регулюють процес проходження законопроектів, а також тим, що Україна, нібито, вже виконала це положення Плану дій, ухваливши у листопаді 2015 року антидискримінаційну поправку до Кодексу

² Департамент формування політики щодо підконтрольних Міністрові органів влади та моніторингу МВС України, *Лист № 14/22зі,23зі від 15.07.2016 р.*, 2016, архів Центру "Наш світ".

законів про працю.³ Таким чином, цей кодекс досі залишається єдиним законом України, в якому міститься пряма та явна заборона на дискримінацію за ознаками СОГІ.

Разом з тим, український уряд намагається узгодити інше законодавство у сфері зайнятості з ухваленою антидискримінаційною поправкою до Кодексу законів про працю. У грудні 2016 року Кабінет Міністрів подав на розгляд Верховної Ради законопроект 5511, яким пропонується внести пряму та явну заборону на дискримінацію за ознаками СОГІ до Законів України "Про зайнятість населення" та "Про рекламу" (щодо рекламних оголошень про прийом на роботу).

Треба зауважити, що План дій передбачає не ухвалення відповідних законів, а лише розробку законопроектів та винесення їх на розгляд Кабінету Міністрів (для схвалення та подальшого подання на розгляд Верховної Ради України), тому, навіть у разі виконання цих пунктів Плану дій, їхнє остаточне ухвалення парламентом в якості законів не гарантоване. Немає сумнівів, що будь-які законопроекти, націлені на захист законних інтересів і прав українських ЛГБТІ, наштовхнуть на спротив більшості депутатів Верховної Ради, який може бути подоланий тільки за допомогою солідарних зусиль громадянського суспільства, уряду України та його міжнародних партнерів, як це було продемонстровано при ухваленні антидискримінаційної поправки до Кодексу законів про працю у листопаді 2015 року. Прикладом того, як члени українського парламенту ставляться до подібного роду документів, є спроба ратифікувати Конвенцію Ради Європи про боротьбу з насильством щодо жінок та домашнього насильства, також відому як Стамбульська конвенція. Депутати відмовилися вносити потрібні зміни до українського законодавства (і, відповідно, ратифікувати цю конвенцію, яку Україна підписала ще у листопаді 2011 року) просто через те, що у її тексті фігурують терміни "гендер" і "сексуальна орієнтація", незважаючи навіть на

³ Міністерство юстиції України, Лист № 10339/6642-0-33-16/7.1 від 29.03.2016, архів Центру "Наш світ".

те, що ці терміни вже багато років існують і в українському національному законодавстві.⁴

16 травня 2016 року Херсонський окружний адміністративний суд розглянув справу № 821/665/16 за позовом Виконавчого комітету Херсонської міської ради до керівника громадської ініціативи захисту прав людини Руденка Є.О., Усачової І.П., за участю третьої особи – ГУ Національної поліції в Херсонській області – про обмеження реалізації права на мирні зібрання (громадський активіст Євген Руденко подав до херсонської мерії повідомлення про проведення ходи, присвяченій Міжнародному дню проти гомофобії). Позивачем не було надано жодних доказів необхідності заборони мирних зібрань. Суд, врахувавши недоведеність реальної загрози національній безпеці та громадському порядку, небезпеки заворушень чи злочинів, загрози здоров'ю населення або правам і свободам інших людей під час проведення відповідачами мирного зібрання 17.05.2016, дійшов висновку про необґрунтованість позовних вимог. Судом було відмовлено в задоволенні позову та дозволено проведення мирного заходу. Водночас, в абсолютно аналогічних ситуаціях за позовами відповідних міських рад, 19 березня 2016 року Львівський окружний адміністративний суд заборонив проведення у цей день на проспекті Свободи перед Оперним театром мирної публічної акції в рамках Фестивалю Рівності (справа № 813/913/16), а 11 серпня 2016 року Одеський окружний адміністративний суд заборонив проведення 13 серпня Маршу Рівності у місті (справа № 815/3936/16). Суди аргументували своє рішення погрозами на адресу організаторів згаданих ЛГБТІ акцій з боку місцевих радикальних гомофобних угруповань, що могло призвести до порушень громадського порядку.

⁴ Верховна Рада України, офіційний веб-портал, *Стенограма пленарного засідання Верховної Ради України*, 17.11.2016, portal.rada.gov.ua.

2. ДЕРЖАВНІ ТА ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ, МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

Серед питань, пов'язаних з ЛГБТІ, забезпечення свободи мирних зібрань та виконання Плану дій у сфері прав людини стали головними проблемами, які постали перед українською владою у 2016 році. Тоді як представники центральних органів виконавчої влади України демонстрували, в цілому, толерантне ставлення до ЛГБТІ питань і досить конструктивну співпрацю з громадянським суспільством з цього приводу, політика місцевої влади мало змінилася з часів уряду Януковича-Азарова та залишилася, здебільшого, гомофобною.

Початок 2016 року був відзначений скандалом навколо утворення посади урядового уповноваженого з питань сім'ї. Намагаючись у листопаді 2015 року умовити депутатів ВРУ проголосувати за антидискримінаційну поправку до Кодексу законів про працю, спікер парламенту Володимир Гройсман пообіцяв, що Верховна Рада ніколи не дозволить в Україні одностатеві шлюби, а натомість буде "утверджувати сімейні цінності", заради чого в уряді може з'явитися уповноважений з питань сім'ї та сімейних цінностей. Таку посаду було запроваджено рішенням Кабінету Міністрів від 24 лютого 2016 року. 2 березня український уряд вирішив призначити на неї Адріана Буковинського, президента всеукраїнського благодійного фонду "Сім'я", але вже 8 березня передумав і доручив провести відкритий конкурс на посаду Урядового уповноваженого з питань сім'ї.⁵ Це сталося після того, як Національний ЛГБТ-портал України відшукав відверто гомофобний виступ пана Буковинського від 2013 року, в якому той порівнював гомосексуалів з педофілами, некрофілами та зоофілами, а також заявляв, що "Гей-культура приводить до знищення світу".⁶ Врешті-решт, після відставки Арсенія Яценюка, у серпні 2016 року рішення про створення посади Урядового уповноваженого з питань сім'ї

⁵ Департамент інформації та комунікацій з громадськістю Секретаріату КМУ, Ганна Онищенко: *Уряд оголосить конкурс на посаду уповноваженого з питань сім'ї*, 08.03.2016, kmi.gov.ua.

⁶ Адріан та Марія Буковинські, *Саміт Україна – ЄС: Чи є шляхи зближення з Європою без пропаганди гомосексуалізму в Україні*, 2016, www.bukovynski.com.

було скасовано новим урядом, очолюваним тим самим Володимиром Гройсманом, який і запропонував створити цю посаду.⁷

Протягом року українські державні інституції та органи місцевого самоврядування були вимушені якимось чином реагувати на проблеми реалізації свободи мирних зібрань, пов'язаних із захистом прав ЛГБТІ. Позиція українського уряду була досить стриманою, але чіткою – так, віце-прем'єр з питань європейської інтеграції Іванна Климпуш-Цинцадзе заявила: "На Майдані люди різного віку, різної статі, різних віросповідань, політичних переконань і різної сексуальної орієнтації відстояли права всього українського суспільства. Тепер ми маємо забезпечити ті ж права для кожного окремого громадянина";⁸ міністр внутрішніх справ Арсен Аваков зауважив: "Кожна людина має право на протест і висловлення своєї точки зору. І при цьому вона має бути в безпеці";⁹ міністр закордонних справ Павло Клімкін написав у своєму Твіттері: "Засуджую напад на активістів ЛГБТІ у Львові. Ненависть підриває єдність України. Толерантність і недискримінація роблять Україну сильнішою".¹⁰

Початок реформ у руслі європейської інтеграції України, а надто реалізації Плану дій у сфері прав людини, продемонстрував, що український уряд, у принципі, готовий до налагодження взаємодії та співпраці з ЛГБТІ спільнотою. Заступник міністра юстиції Сергій Петухов став першим українським високопосадовцем, який у березні 2016 року взяв участь у публічному обговоренні проблем ЛГБТІ українців (на міжнародній конференції "ЛГБТІ питання та європейська інтеграція України"); також досить конструктивна співпраця протягом 2016 року була налагоджена з керівництвом та

⁷ Кабінет Міністрів України, *Постанова № 564 "Про затвердження структури Секретаріату Кабінету Міністрів України"*, 23.08.2016.

⁸ Офіс віце-прем'єра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, 09.06.2016, [facebook.com/UA.EU.NATO](https://www.facebook.com/UA.EU.NATO).

⁹ Міністерство внутрішніх справ України, *Глава МВС назвав посягання на мирні зібрання "елементами гібридної атаки"*, 14.04.2016, mvs.gov.ua.

¹⁰ Павло Клімкін, 19.03.2016, twitter.com/PavloKlimkin.

деякими підрозділами Національної поліції України, міністерств внутрішніх справ і охорони здоров'я (після призначення міністром Уляни Супрун). Нова політика українського уряду щодо захисту прав ЛГБТІ цілком відповідає стратегічному напрямку на інтеграцію у сучасну Європу, що знову було підтверджено заявою президента України Петра Порошенка на Мюнхенській безпековій конференції 2016: "[...] Європа асоціюється з цінностями, а найбільшою загрозою для нас є альтернативні цінності, які несуть у собі ізоляціонізм, нетолерантність, неповагу до прав людини, релігійний фанатизм, гомофобію".¹¹

Проте, далеко не всі високопосадовці державних органів влади демонструють повагу до прав ЛГБТІ та неупереджений підхід до ЛГБТІ українців. Наприклад, голова Києво-Святошинської районної державної адміністрації у Київській області Мирослава Смірнова 20 квітня взяла участь в "акції протесту біля будівлі Верховної Ради проти легалізації одностатевих шлюбів" та обнародувала на офіційних інтернет-ресурсах Києво-Святошинської РДА звернення до депутатів Верховної ради, в якому висловила своє занепокоєння наміром легалізувати "одностатеві шлюби" в Україні (вочевидь, маючи на увазі пункт Плану дій у сфері прав людини про реєстровані партнерства), а також пустилася у розлогі міркування про гріховність "гомосексуалізму" з точки зору Біблії, дійшовши висновку, що "звичайно, європейський вектор розвитку завжди був для нас пріоритетним, але на сьогодні від Європи ми повинні взяти те все найкраще, що є, але при цьому залишатися українцями, яким як слов'янам і християнам непритаманна така модель поведінки".¹²

Якщо центральна влада все ж таки намагалася дотримуватися сучасних європейських стандартів, то представники місцевої влади демонстрували, в основному, більш традиційне для України

¹¹ Адміністрація Президента України, *Виступ Президента України на Мюнхенській безпековій конференції 2016*, 13.02.2016, youtube.com.

¹² Сайт Києво-Святошинської районної державної адміністрації, *Голова РДА звернулася до народних депутатів щодо перегляду затвердженого урядом плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини в частині легалізації одностатевих шлюбів*, 20.04.2016, www.ks-rda.gov.ua.

ставлення до ЛГБТІ питань. Як вже було зазначено вище, міські ради Херсона, Львова та Одеси у 2016 році звернулися до судів задля заборони проведення публічних ЛГБТІ акцій у своїх містах. Запорізька обласна рада 31 жовтня ухвалила звернення до вищого керівництва держави з закликом виключити заборону на дискримінацію за ознаками СОГІ з українського трудового законодавства та зупинити виконання ЛГБТІ компонентів Плану дій у сфері прав людини.¹³ Львівська мерія та особисто мер Андрій Садовий, незважаючи на заклики організаторів Фестивалю Рівності, самоусунулися від протидії агресії з боку радикальних націоналістичних угруповань, що призвело до зриву цього заходу. У своїх коментарях пан Садовий абстрактно засудив насильство, але фактично прирівняв нападників до жертв гомофобного нападу.¹⁴ Натомість, мер Чернівців Олексій Каспрук рішуче засудив агресивних радикалів, які зірвали показ документального фільму про ЛГБТІ в Україні, та приніс офіційні вибачення постраждалим.¹⁵

Дуже активно на захист прав ЛГБТІ українців у 2016 році працював офіс Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини – зокрема, на підтримку проведення Маршу Рівності у Києві та інших ЛГБТІ заходів по всій країні, запровадження потрібних законодавчих змін тощо.

У 2016 році ставлення реформованої української поліції до ЛГБТІ змінилося докорінним чином – принаймні, у столиці. На відміну від попередніх років, керівництво київської поліції не намагалось

¹³ Запорізька обласна рада, *Про звернення депутатів Запорізької обласної ради до Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства юстиції України, Міністерства закордонних справ України, керівників депутатських фракцій Верховної Ради України, голови Комітету Верховної Ради України з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму, голови Комітету Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя, голови Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики, зайнятості та пенсійного забезпечення, голови Комітету Верховної Ради України з питань європейської інтеграції щодо захисту інституції сім'ї в Україні*, 31.10.2016, rada.zp.ua.

¹⁴ Андрій Садовий, 20.03.2016, [facebook.com/andriy.sadovyi](https://www.facebook.com/andriy.sadovyi).

¹⁵ Олексій Каспрук, 19.10.2016, [facebook.com](https://www.facebook.com).

відмовити організаторів Маршу Рівності від його проведення і не відмовлялося забезпечити його безпеку. Навпаки, нова поліція застосувала безпрецедентні та ефективні заходи безпеки за безпосередньої участі вищого керівництва Міністерства внутрішніх справ, зокрема, голови Національної поліції України Хатії Деканоїдзе. Разом з тим, керівництво поліції Львова, хоч і виділило потрібну кількість людей для евакуації учасників Фестивалю рівності з-під облоги агресивно налаштованих молодиків, разом з міською владою продемонструвало крайню пасивність та самоусунулося від убезпечення проведення цього заходу в цілому. Міська поліція не затримувала нападників і не відкрила кримінальне провадження за очевидними та беззаперечними фактами порушень правопорядку. Як показав досвід проведення Маршу Рівності в Одесі, головною проблемою у таких випадках є не недостатність чисельності чи навичок особистого складу поліції, а наявність політичної волі у її керівництва: спочатку Головне управління Національної поліції в Одеській області рекомендувало одеській мерії звернутися до суду з метою обмеження публічних масових заходів у центрі міста, але після того, як організатори Маршу таки домоглися його проведення, поліція цілком ефективно забезпечила його захист від агресивно налаштованих супротивників.¹⁶

Хоча керівний склад МВС останнім часом висловлювався з приводу ЛГБТІ людей та подій, здебільшого, у нейтральному тоні, винятком є гучна та скандальна діяльність колишнього керівника Департаменту протидії наркозлочинності МВС Іллі Киви. Він неодноразово публічно висловлював свої агресивно-гомофобні погляди, а 21 березня, коментуючи події у Львові навколо Фестивалю рівності, процитував уривок з Біблії, що наказує вбивати чоловіків за гомосексуальні стосунки, та додав "Читайте Библию, верьте ГОСПОДУ!" У своїх відповідях на численні скарги громадських організацій, прокуратура та МВС повідомили про відсутність складу злочину у цьому заклик до вбивства та розпаленні ненависті щодо ЛГБТІ. Врешті-решт, Киву було

¹⁶ Аліса Пивоварчик, *Маршем по скрепам*, 21.08.2016, petrimazepa.com.

звільнено з посади керівника Департаменту протидії наркозлочинності, але міністр внутрішніх справ Арсен Аваков не став звільняти його з лав МВС, а лише перевів на іншу посаду у складі Національної гвардії.

Досить несподівано, Головне слідче управління МВС у 2016 році почало збирати інформацію про "злочини ненависті" за мотивами гомофобії/трансфобії, хоча вони наразі не вважаються такими в українському законодавстві.¹⁷ МВС також у принципі підтримало реформування Кримінального кодексу з метою узаконення таких мотивів у якості обтяжливих обставин при скоєнні злочинів і заборони розпалення ворожнечі та ненависті за ознаками СОГІ.

З початку 2016 року керівництво новоствореної патрульної поліції, а згодом і центральне керівництво всієї Національної поліції України, почали розбудовувати зв'язки та налагоджувати співпрацю з українськими ЛГБТІ організаціями та ЛГБТІ спільнотою в цілому. Протягом року представники Національної поліції, а надто новоствореного Управління забезпечення прав людини, брали участь у зустрічах з представниками місцевих спільнот, тренінгах по боротьбі зі злочинами ненависті, зокрема, на ґрунті гомофобії та трансфобії, інших заходах ЛГБТІ організацій. Однак, потрібно відзначити відсутність загальної політики МВС у цій сфері: якщо у Києві та деяких регіонах така співпраця була цілком плідною, то в інших містах місцеве поліцейське керівництво не завжди бажало налагоджувати стосунки з правозахисниками та місцевими спільнотами, в тому числі, ЛГБТІ.

¹⁷ Головне слідче управління Національної поліції України, *У Нацполіції створено контактний пункт від України з питань злочинів, учинених на ґрунті ненависті*, 26.02.2016, pri.gov.ua.

3. Політика і суспільство¹⁸

Широке українське суспільство і багато політичних сил у 2016 році продемонстрували поступові зміни у своєму ставленні до ЛГБТІ питань, хоча, в цілому вони, як і раніше, не вважають їх важливими та актуальними для України і намагаються від них дистанціюватися. Своє ставлення до ЛГБТІ питань у 2016 році не озвучила жодна парламентська політична сила, тому думки окремих політиків не можна вважати офіційною позицією їхніх партій та рухів. Київський Марш Рівності 2016 та інші ЛГБТІ акції привернули велику громадську увагу та сприяли розгортанню публічної дискусії навколо ЛГБТІ питань; організовані у відповідь на них публічні акції на підтримку "традиційної сім'ї" та "традиційних цінностей" не викликали помітного інтересу у широкого загалу.

Відверто ворожу і агресивну щодо ЛГБТІ позицію зараз займають лише деякі радикальні націоналістичні угруповання – здебільшого, "Правий сектор" і "Братство" Дмитра Корчинського, а також пов'язані з ними структури. Саме вони погрожували заблокувати Марш Рівності у Києві та, за словами прес-секретаря "Правого сектору" Артема Скоропадського, зчинити на ньому "коров'ячу кашу".¹⁹ Партія "Свобода", в цілому, у 2016 році утримувалася від гучних заяв стосовно ЛГБТІ подій. Неагресивне, але однозначно вороже, ставлення до ЛГБТІ також демонстрували представники колишньої Партії регіонів, які зараз увійшли до складу Опозиційного блоку та інших опозиційних партій. Наприклад, представник групи "Відродження" Андрій Шипко заявив в інтерв'ю, що лягатиме (вочевидь, задля блокування можливого голосування)

¹⁸ У цьому розділі висвітлюється діяльність українських політиків, які не є офіційними представниками держави. Ми не включаємо до складу офіційних осіб депутатів парламенту та місцевих рад, тому що вони репрезентують не державу, а своїх виборців, але включаємо керівників цих органів, тому що вони репрезентують весь цей орган влади або місцевого самоврядування; відповідно, діяльність голови Верховної Ради висвітлюється у попередньому розділі, а депутатів ВР – у цьому.

¹⁹ Артем Скоропадський, 29.05.2016, [facebook.com/skoropadsky](https://www.facebook.com/skoropadsky).

та зноситиме трибуну Верховної Ради, аби не дозволити в Україні одностатеві шлюби.²⁰

Представники більшості інших політичних сил або ніяк не формулювали своє ставлення до ЛГБТІ питань, або, здебільшого, висловлювалися дуже обережно, уникаючи конкретики. Однозначну підтримку ЛГБТІ висловлювали лише деякі депутати Верховної Ради – здебільшого, члени міжфракційного об'єднання "Єврооптимісти". Сім молодих народних депутатів (5 з Блоку Петра Порошенка (БПП), Олена Кондратюк з "Батьківщини" та позафракційна Вікторія Пташник) взяли участь у київському Марші Рівності (на минулорічному марші були тільки двоє – Сергій Лещенко і Світлана Заліщук з БПП, які були присутні і цього року). Маючи суттєві політичні розбіжності зі своїми "старшими товаришами", деякі з цих народних депутатів перейшли до партії Демократичний Альянс – зокрема, Світлана Заліщук Сергій Лещенко, Мустафа Найєм і Вікторія Пташник. Ця партія була, серед іншого, відома тим, що у 2014 році відмовила у членстві ЛГБТІ активісту Богданові Глобі через свою християнсько-демократичну ідеологію. У 2016 році, однак, після входження до Демократичного Альянсу згаданих ліберальних депутатів ВР, позачерговий з'їзд партії ухвалив Програмну заяву, в якій місце християнської демократії зайняли "гуманістичні цінності".²¹

На тлі відсутності чітко сформульованої партійної політики з ЛГБТІ питань, члени провідних парламентських партій формулювали своє ставлення до цих питань, виходячи зі своїх особистих переконань, які всередині однієї політичної сили могли бути абсолютно протилежними. Наприклад, якщо лідер партії "Самопоміч", львівський мер Андрій Садовий, засудив проведення відкритого ЛГБТІ заходу у Львові, чомусь вважаючи його провокацією проти міста та міського керівництва, то голова фракції "Самопоміч" у Верховній Раді Сергій Гусовський заявив про відповідальність

²⁰ Слово і Діло, Нардеп Шипко: моя роль як депутата – домогтися того, що не може зробити місцева влада, 05.05.2016, slovoidilo.ua.

²¹ Демократичний Альянс, Програмна заява з'їзду Політичної партії "Демократичний Альянс", 2016, dem-alliance.org.

міської влади за дотримання прав людини: "Я думаю, що це робота для всіх прошарків влади у місті. Спільна робота повинна забезпечити людей на виступи, ми ж пам'ятаємо, що свобода людини закінчується там, де починається свобода іншої людини". Заступниця спікера парламенту Оксана Сироїд, теж представниця цієї партії, поклала відповідальність за події у Львові навколо Фестивалю Рівності на місцеву поліцію: "За забезпечення свободи мирних зібрань відповідають правоохоронні органи. Вони зобов'язані захистити цю свободу, те що відбулося у Львові – це було неспроможність та небажання правоохоронних органів захистити свободу мирних зібрань".²²

Подією, що яскраво висвітлила весь комплекс проблем, які породжуються відсутністю у парламентських партій політики з ЛГБТІ та ґендерних питань, стала невдала спроба ратифікації Верховною Радою Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (також відомої як Стамбульська конвенція). Незважаючи на те, що ця конвенція була підписана Україною ще у 2011 році, а Міністерство соціальної політики України вчасно підготувало потрібні законопроекти, узгоджені з експертами Ради Європи, 17 листопада 2016 року депутати Верховної Ради відмовилися ухвалювати ці законопроекти, поки в них фігурують неприйнятні для них терміни "сексуальна орієнтація" та "ґендер". Відповідні законопроекти були ухвалені у першому читанні лише після виключення з них цих термінів (що суперечить тексту самої Стамбульської конвенції), хоча вони вже багато років існують в українському законодавстві. Характерно, що дискусія навколо цього скандального рішення розгорнулася навіть серед депутатів, які належать до одних і тих самих парламентських фракцій – так, депутати от Блоку Петра Порошенка (БПП) Ірина Геращенко та Володимир Ар'єв рішуче виступили на підтримку сучасних європейських стандартів, тоді як їхні колеги по фракції БПП Ірина

²² Національний ЛГБТ-портал України, *Лідери "Самопоміч" прокоментували події у Львові*, 22.03.2016, lgbt.org.ua.

Луценко та Юрій Соловей апелювали до особливих українських "християнських цінностей".²³

Аналогічним чином відбувалися також і обговорення ЛГБТІ питань серед депутатів місцевих рад у різних регіонах України: проєвропейська меншість наголошувала на потребі термінової модернізації українського суспільства, тоді як консервативна більшість закликала до буквального дотримання біблійних заповідей. Наприклад, коментуючи зрив показу фільму на ЛГБТІ тематику у Чернівцях, керівник фракції "Батьківщина" у міській раді Олександр Пуршага заявив таке: "Я як людина віруюча, хочу ще раз заявити, що показ такого фільму – це неправильно, я противник таких справ, мені шкода, що ми сьогодні про це говоримо. Я думаю, що у нас є значно більше проблем, а не те, про що ми говоримо – якісь фільми, незрозумілих людей для мене... Є біблійні закони, які нам чітко говорять, що нам можна робити, а що не можна робити. Я закликаю всіх жити за біблійними законами – це є наша конституція". З ним не погодився його колега з громадського руху "Народний контроль" Іван Гончарюк: "Ситуація, яка склалася з показом фільму, як на мене, обурлива. Тому що ми ставимо собі за ціль іти до цивілізованого світу, а такі акції, які відбуваються, відкидають нас назад у минуле. Кожна людина має право на своє самовизначення і ніхто не має права їй у цьому перешкоджати".²⁴

Соціологічне опитування, яке було на початку 2016 року проведене Київським міжнародним інститутом соціології на замовлення Центру "Наш світ", показало, що 60% українців ставляться до ЛГБТ людей негативно, і лише 4% – позитивно; 45% вважають, що мають існувати певні обмеження їхніх прав. Разом з тим, варто відзначити, що майже третина опитуваних ставиться до ЛГБТ байдуже, тобто, нейтрально; також третина респондентів, у принципі, підтримує рівність прав для ЛГБТ.²⁵ Загальнонаціональне соціологічне

²³ Див. виноску 4.

²⁴ Ініціатива 42, "Біблія – то наша Конституція". Депутати воліли б скромно мовчати про зірваний показ про ЛГБТ-спільноту, 30.10.2016, 42.cv.ua.

²⁵ Київський міжнародний інститут соціології, *Ставлення до людей гомосексуальної орієнтації: лютий 2016 р.*, 2016, gay.org.ua.

дослідження "Права людини в Україні", проведене восени 2016 року Фондом "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва та фірмою "Юкрейніан соціолоджі сервіс" на замовлення Програми розвитку ООН в Україні, показали схожий результат: 46% опитуваних підтримали обмеження прав "сексуальних меншин", 41% висловилися проти таких обмежень.²⁶ Масштабне загальнонаціональне дослідження проблем дискримінації, здійснене Інформаційним центром "Майдан Моніторинг" і Дослідницького бюро "Sociologist" виявило, зокрема, що лише 11% українців вважають, що наше суспільство готове до легалізації одностатевих шлюбів, тоді як 65% погоджуються з тим, що школи можуть звільнити гомосексуальних учителів.²⁷

Після скандального висловлювання мера Івано-Франківська Руслана Марцинка про те, що патріот України мусить бути християнином і не може бути геєм, місцеві громадські активісти поцікавилися думками городян з цього приводу. Як виявилось, більшість опитуваних не підтримали таке переконання свого мера. Як зазначив один з випадкових перехожих, "Незалежно від того, хто якого віросповідання є чи якої він орієнтації, але якщо він воює на фронті і захищає Батьківщину, то, звичайно, що він є патріот".²⁸ Переможниця фестивалю Євробачення 2016, відома українська співачка Джамала, неодноразово закликала до толерантності та відкрито підтримала ЛГБТ: "Я щиро вірю, що ми всі рівні незалежно від того, яка у нас національність, віросповідання або сексуальна орієнтація. Саме тому я підтримую ЛГБТ і хотіла б захистити їх від агресії".²⁹ Депутат Запорізької міської ради Андрій Согорін, який у 2016 році служив у зоні АТО командиром взводу спецназу, заявив у своєму фейсбуку: "Я за оформлення однополых браков". Він

²⁶ Фонд "Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва", *Громадська думка про права людини в Україні*, 08.12.2016, dif.org.ua.

²⁷ Інформаційний центр "Майдан Моніторинг", *Ландшафты дискриминации в Украине: гендер и пол*, 15.04.2016, maidan.org.ua.

²⁸ Oleksandr Fomichov, *Чи може гей бути патріотом України?*, 02.04.2016, youtube.com.

²⁹ Гей-Альянс Україна, *Джамала: "Я підтримую ЛГБТ і хотіла б захистити їх від агресії"*, 27.07.2016, urogai.org.

пояснив свою думку так: "Я являюсь главой комиссии по законности запорожского городского совета, и в наш функционал входит, в том числе, международное сотрудничество и защита прав человека. Очень тяжело было читать комментарии европейцев после событий во Львове. Для них мы выглядели полными дикарями — такими же, как для нас выглядят жители отсталых стран Африки и Азии. Мое же личное возмущение вызвало избиение молодчиками в балаклавах невинных людей", — маючи на увазі напад неонацистів на Фестиваль Рівності у Львові.³⁰

Проблема суспільної гомофобії привернула увагу деяких відомих українських інтелектуалів, які вступили з цього приводу у публічну дискусію з представниками церков. Відомий письменник Тарас Прохасько, коментуючи протести церковних діячів проти можливої легалізації одностатевих шлюбів в Україні, зокрема, зауважив: "Зрештою, ті зміни, які Україні пропонують внести до конституції, є тепер життєво необхідними. Бо нашій країні нема аж так з чого вибирати. Вона вже не може сподіватися, що дасть собі раду сама. А щоби взагалі залишитися хоч якоюсь, вона мусить триматися цієї грішної Європи. І не вдавати, що ми можемо її врятувати своєю незамуленою духовністю, а просити, щоби нас пустили і прихистили. І принаймні обіцяти, що будемо пристойно поводитися. [...] Зрештою, Христос мало говорив про справедливість. Але дуже багато про милосердя".³¹ Відомий в Україні історик Ярослав Грицак, професор Українського Католицького університету та Львівського національного університету, задався питанням "Що нам робити з нашими гомосексуалістами?", і відповів на нього так: "Як греко-католику мені в цьому питанні не треба відкривати Америки. Її за мене відкрив "мій" Папа Франциск. Коли його спитали про ставлення до геїв, він відповів питанням на питання: "А хто я такий, щоб їх судити?" [...] Запевняю вас, що мені йдеться про речі важливіші: як

³⁰ Гей-Альянс Україна, *Запорозький депутат Андрей Согорин: "Хватит быть дикарями!"*, 13.04.2016, iproga.u.org.

³¹ Тарас Прохасько, *Аби собі не подумали*, 14.01.2016, zbruc.eu.

українцеві – про успіх України, а як людині – про світ, де, словами того ж Франциска, буде більше толерантності, а менше осуду".³²

У 2016 році Марш Рівності у Києві вперше відбувся як відкритий захід – для участі у ньому не потрібно було ніде реєструватися, а про місце і час проведення було відомо заздалегідь. Як і в минулі роки, у ЗМІ та соціальних мережах точилися жваві дискусії з приводу його проведення, переглядаючи які можна було помітити суттєве зростання рівня підтримки цього заходу порівняно з попередніми роками, в тому числі з боку пересічних мешканців України. Багато людей писали про те, що відчувають своїм людським і громадянським обов'язком виступити на захист тих цінностей, які виборювала Революція Гідності.³³ В результаті, кількість учасників маршу склала, за підрахунками поліції, близько 1,5 тисяч осіб, що принаймні вп'ятеро більше, ніж число учасників минулорічного заходу, який був закритим – взяти участь у ньому можна було лише за умови попередньої реєстрації.

³² Ярослав Грицак, *Що нам робити з нашими гомосексуалістами?*, 24.06.2016, gazeta.ua.

³³ Національний ЛГБТ-портал України, *Гетеросексуали обіцяють прийти на Марш Рівності у відповідь на погрози радикалів*, 30.05.2016, lgbt.org.ua.

4. ЦЕРКВИ ТА РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Провідні українські церкви майже перестали відверто закликати до дискримінації ЛГБТІ на загальнонаціональному рівні, хоча їхні осередки у великих містах традиційно виступають проти проведення публічних ЛГБТІ заходів. Натомість, у 2016 році основні зусилля керівництва українських церков у цій сфері були зосереджені на так званому "захисті традиційної родини" та боротьбі з "гендерною ідеологією", що вони намагалися зробити через звернення до суспільства та лобістські зусилля дружніх політиків і своїх представників при органах влади.

Хоча українські церкви у 2016 році, здебільшого, утримувалися від прямих закликів до дискримінації ЛГБТІ, вони все ж таки традиційно вдавалися до гомофобної риторики. Керуючий справами УПЦ Московського патріархату митрополит Антоній заявив, що майбутній київський Марш Рівності "бросаєт вызов духовным ценностям нашего народа", і його церква засуджує цей захід,³⁴ а єпископ Вознесенський Олексій опублікував на сайті своєї єпархії розгорнуту заяву про цей "парад содомитов, которые собрались при поддержке нашего правительства, наших депутатов, власть имущих".³⁵ Голова Синодального відділу УПЦ (МП) у справах сім'ї архієпископ Пантелеїмон засудив розробку урядових законопроектів, в яких міститься заборона на дискримінацію за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності та взагалі використання в українському законодавстві цих понять, які він вважає проявом якоїсь "гендерної ідеології". Натомість він запропонував користатися "ідеологічно нейтральними" поняттями стать і статевість.³⁶ Треба зауважити, що жоден з цих термінів не

³⁴ Союз православных журналистов, *Взгляд Церкви: проводит марш ЛГБТ неуместно и кощунственно*, 11.06.2016, uoj.org.ua.

³⁵ Вознесенская епархия УПЦ, *Епископ Вознесенский и Первомайский Алексий о прошедшем в Киеве т.н. "Марше равенства"*, 12.06.2016, voznenesensk-church.in.ua.

³⁶ Українська Православна Церква, Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ, *Голова сімейного відділу УПЦ про просування інтересів ЛГБТ Кабміном: "Держава таким чином захоує своїх громадян до одностатевих сексуальних стосунків"*, 2016, news.church.ua.

рівнозначний поняттям сексуальної орієнтації та/або гендерної ідентичності.

УГКЦ на загальноукраїнському рівні відмовчувалася з приводу ЛГБТІ заходів, хоча напередодні Фестивалю Рівності у Львові митрополит Львівський Ігор звернувся до мера міста з відкритим листом, в якому повторив гомофобні тези своєї церкви та закликав "не допустити провокацій, які можуть спричинити до кровопролиття, масових безпорядків, очорнення міста в очах світової громадськості". З аналогічними заявами виступили також місцеві єпископи УПЦ-КП і УПЦ (МП).³⁷ Мер Садовий та інші представники міської влади і політикуму однозначно зрозуміли ці слова як заклик саме до заборони, а не охорони, ЛГБТІ фестивалю.

Обережнішу позицію щодо Маршу Рівності у Києві зайняла УПЦ – Київський патріархат. У заяві її прес-служби напередодні маршу також повторювалися традиційні для цієї церкви гомофобні тези, але не містилося жодних, навіть прихованих, закликів до заборони цього заходу, як це було у попередні роки; УПЦ-КП лише закликала всіх до незастосування насильства.³⁸ На відміну від центрального проводу своєї церкви, єпископ Одеський і Балтський Марк (УПЦ-КП), як і минулого року, не утримався від публічних гомофобних висловів та закликів до дискримінації. Разом з представниками УПЦ-МП, УГКЦ, адвентистів сьомого дня та п'ятидесятників він взяв участь у спільній прес-конференції міського духовенства, де заявив, що "Гей-марш недопустим для нашего города. Ни дети, ни жители Одессы не должны видеть стадо грешников на центральной улице".³⁹ Як вже зазначалося вище, одеська мерія з готовністю підтримала думку міського духовенства і звернулася до суду з метою заборони Маршу Рівності.

³⁷ Релігія в Україні, *ЛГБТ-квест у Львові зірвано після протесту Церков*, 21.03.2016, religion.in.ua.

³⁸ Прес-центр Київської Патріархії, *Церква не схвалює ані пропаганди гомосексуалізму, ані насильства проти її прихильників*, 10.06.2016, cerkva.info.

³⁹ Одесса-медиа, *Одесские священнослужители и общественники против проведения гей-парада*, 05.08.2016, odessamedia.net.

У свою чергу, представники церков та релігійних організацій підготували та очолили альтернативні ходи на підтримку "традиційних сімейних цінностей", які відбулися у Києві,⁴⁰ Одесі,⁴¹ Хмельницькому,⁴² Луцьку, Чернівцях, Івано-Франківську, Запоріжжі.⁴³

3 грудня 2016 року Синод УГКЦ оголосив програмне "Послання стосовно небезпеки гендерної ідеології", в якому вище керівництво УГКЦ розповіло про якусь вигадану химерну "гендерну ідеологію" та заклиало "державних діячів та законотворців [...] чувати над тим, щоб у законодавство України не впроваджувалися непевні й неперевірені концепції людської ідентичності чи сім'ї та принципи гендерного виховання".⁴⁴

⁴⁰ Українські новини, *У Києві пройшов марш на підтримку традиційної сім'ї і проти абортів*, 04.06.2016, ukranews.com.

⁴¹ Православна Одещина, *"Марш традиційних цінностей"*, 2016, cerkvainfo.od.ua.

⁴² Всім, *Хмельничани пройшли маршем та помолились за сім'ю*, 15.05.2016, vsim.ua.

⁴³ Рівненське обласне об'єднання церков евангельських християн-баптистів, *Хода за християнські сімейні цінності*, 25.05.2016, baptist.rv.ua.

⁴⁴ Офіційний інформаційний ресурс Української Греко-Католицької Церкви, *Послання Синоду Єпископів Києво-Галицького Верховного Архиепископства УГКЦ стосовно небезпеки гендерної ідеології*, 03.12.2016, news.ugcc.ua.

5. ЛГБТІ СПІЛЬНОТА

Принципова зміна ставлення до ЛГБТІ питань з боку української влади, початок реальних реформ у рамках європейської інтеграції примітно підвищили активність та видимість української ЛГБТІ спільноти. Дуже успішним став у 2016 році Марш Рівності у Києві, у низці українських міст пройшли Фестивали Рівності, відкрилися та працюють ЛГБТІ ком'юніті-центри. Разом з тим, високий рівень гомофобної агресії з боку радикальних націоналістичних угруповань, який спостерігається останніми роками, підвищує ризики та перешкоджає діяльності ЛГБТ організації. Це примушує ЛГБТІ спільноту і поліцію вдаватися до екстраординарних заходів охорони навіть у випадках закритих ЛГБТ подій, які раніше, зазвичай, відбувалися без перешкод.

Головною ЛГБТІ подією 2016 року, безумовно, став Марш Рівності, який відбувся у Києві 13 червня. На відміну від попередніх років, у цьому організатори маршу зробили його відкритим та завчасно повідомили громадськість про точний час і місце його проведення, що дозволило взяти у ньому участь майже всім бажаючим. Це стало можливим завдяки певній зміні ставлення до ЛГБТІ питань з боку центральної та київської міської влади; цілком можливо, що свою роль також зіграла перемога української співачки Джамали на конкурсі "Євробачення 2016": українській владі довелося думати про свій імідж в очах міжнародної аудиторії наступного конкурсу, а поліції – про демонстрацію своєї ефективності у забезпеченні проведення конкурсу "Євробачення 2017", який тепер мав відбутися в Україні. Керівництво нової Національної поліції України та міська влада не стали відмовляти організаторів Маршу Рівності від його проведення, як вони це робили всі попередні роки, а заздалегідь узгодили з ними всі суперечливі моменти та потрібні заходи безпеки. Як і в минулі роки, організатори мирної ходи на захист прав ЛГБТІ отримали погрози від радикальних націоналістичних угруповань, але наявність цього разу політичної волі у керівництва владних та правоохоронних структур дозволила забезпечити надійний захист права громадян на мирні збори. Марш Рівності відбувся без помітних інцидентів; поліція жорстко,

але коректно, блокувала всі спроби зашкодити його проведенню з боку агресивних гомофобних груп та окремих порушників громадського порядку. У ході взяли участь близько півтори тисячі демонстрантів – зокрема, сім народних депутатів України.

Рисунок 1. Марш Рівності 2016 у Києві відбувся за безпрецедентних заходів безпеки.

Також у 2016 році вперше відбувся Марш Рівності в Одесі. На відміну від Києва, в Одесі місцева влада та поліцейське керівництво намагалися заборонити цей захід через суд, але його організатори зуміли обійти отриману судову заборону на публічні масові заходи у запланованому місці, вчасно подавши заявку на інше місце та час проведення, яку одеська мерія вже не змогла або не стала оспорювати в суді. В результаті, марш пройшов історичним центром міста від пам'ятника герцогу де Рішельє до сходів міської мерії. Поліція, незважаючи на погрози з боку гомофобних радикальних угруповань та попередні заяви свого керівництва, змогла ефективно забезпечити громадський порядок, затримавши близько двох десятків агресивно налаштованих супротивників мирної ходи.

Рисунок 2. 2016 року Марш Рівності вперше відбувся в Одесі.

Помітними для широкого загалу стали також події навколо проведення Фестивалів Рівності у таких містах як Львів, Дніпро, Одеса, Запоріжжя. Самі по собі ці заходи навряд чи привернули би таку увагу громадськості, якби не скандальні спроби їх зірвати. Особливо гучні події розгорнулися у березні 2016 року у Львові, де декілька сотень агресивних молодиків-неонацистів блокували учасників фестивалю у готелі, за чим поліція довгий час лише безпомічно спостерігала, не наважуючися покласти край відвертому порушенню громадського порядку.⁴⁵ Внаслідок бездіяльності місцевої поліції та влади, основні заходи фестивалю були таки зірвані, однак широкий розголос цих подій у ЗМІ дозволив привернути увагу до проблеми гомофобного насильства у країні та примусив висловитися з цього приводу багатьох публічних фігур, так само, як і пересічних мешканців України. Фестивали у Запоріжжі та Одесі відбулися без помітних перешкод, а ось у Дніпрі керівництво центральної міської бібліотеки, де мали відбуватися фестивальні заходи, відмовило його організаторам у наданні приміщення, побоюючись провокацій та нападів з боку

⁴⁵ ZAXID.NET, *Шторм у "Дністрі"*. У Львові праворадикали закидали камінням автобуси з представниками ЛГБТ, 19.03.2016, zaxid.net.

гомофобних сил, як це відбувалося у Львові та Києві. Заходи Фестивалю Рівності у Дніпрі відбулися вчасно, але вже у іншому місці.⁴⁶

Крім таких масштабними подій як фестивалі, ЛГБТІ організації та ініціативні групи по всій країні також проводили багато інших заходів, спрямованих на розвиток та забезпечення потреб місцевих ЛГБТІ спільнот, зокрема, у таких містах як Чернівці, Херсон, Миколаїв, Запоріжжя, Маріуполь. Такі розвинуті та помітні українські ЛГБТІ організації як "Гей-Альянс Україна" та ЛіГА підтримували та розвивали мережі своїх регіональних представництв і ком'юніті-центрів; варто також відзначити активну та успішну діяльність Благодійного фонду "Гендер Зед" у Запоріжжі. Разом з київськими громадськими організаціями "Інсайт", "Точка опори", Центр "Наш світ", вони продовжують складати найбільш активну та помітну частину українського ЛГБТІ руху. Три останні організації велику частину своєї роботи присвячували адвокаційним питанням, намагаючись гідно представити та захистити інтереси української ЛГБТІ спільноти в цілому як на національному, так і на міжнародному рівнях. Особливу увагу вони надавали моніторингу виконання Плану дій у сфері прав людини та іншим політико-законодавчим питанням, дотичним до ЛГБТІ. Напередодні проведення референдуму у Нідерландах щодо ратифікації Угоди про асоціацію між ЄС та Україною, представники цих організацій здійснили низку зустрічей з голландськими громадськими та політичними діячами, представниками структур ЄС, а Рада ЛГБТ органіцій України звернулася до нідерландської ЛГБТІ спільноти та суспільства в цілому із закликом підтримати цю угоду.

Міжнародна конференція "ЛГБТІ питання та європейська інтеграція України", яка була проведена Центром "Наш світ" у березні 2016 року, засвідчила принципові зміни у ставленні до ЛГБТІ питань з боку української влади – вперше офіційні представники уряду

⁴⁶ Радіо Свобода, *У Дніпрі вперше провели Фестиваль рівності*, 17.06.2016, radiosvoboda.org.

відзначили важливість і необхідність вирішення ЛГБТІ проблем у процесі модернізації та інтеграції України до європейського співтовариства без будь-яких застережень щодо "традиційних цінностей" чи "національних особливостей"; вона також продемонструвала інтерес до цих питань з боку ліберальних сил в українському парламенті, правничої та академічної спільнот.⁴⁷

Рисунок 3. Міжнародна конференція "ЛГБТІ питання та європейська інтеграція України" (Київ, березень 2016 р.)

4-5 листопада у Києві відбулася II Міжнародна конференція батьків ЛГБТІК-дітей "Наше суспільство: розуміння, прийняття та підтримка", організована українським батьківським рухом "Терго" та ВБО "Точка опори". Подальший розвиток демонстрував трансгендерний активізм – до ГО "Інсайт" і Громадянської ініціативи "Т-ема" у 2016 році додалася міжнародна трансфеміністична ініціатива АдаманТ*. Адвокаційна активність і

⁴⁷ Центр "Наш світ", Міжнародна конференція "ЛГБТІ питання та європейська інтеграція України", 17.03.2016, gay.org.ua.

співпраця трансгендерних організацій з Міністерством охорони здоров'я допомогли розробці та ухваленню нових правил корекції статі в Україні. Досить успішно відбувалося налагодження зв'язків місцевих ЛГБТІ спільнот з поліцією – зокрема, в ході низки тренінгів Центру "Наш світ" по боротьбі зі "злочинами ненависті" за мотивами гомо/трансфобії.

Ці заходи, однак, виявили також і глибоку недовіру українських ЛГБТІ до всіх правоохоронних органів, включаючи нову поліцію. За свідченнями тренерів Центру, у деяких регіонах багато ЛГБТІ людей, запрошених на таку зустріч, відмовлялися від неї, коли дізнавалися, що на ній будуть присутніми також і чинні працівники поліції. Подібне ставлення української ЛГБТІ спільноти до правоохоронців виглядає цілком виправданим на тлі історії про те,

Рисунок 4. Одна з зустрічей представників нової Національної поліції України з ЛГБТІ спільнотою.

як поліція майже два роки саботує розслідування гомофобного нападу на гея, який зі зброєю у руках захищає Батьківщину в зоні

АТО.⁴⁸ Тривала війна на сході країни приносить все більше історій про те, як українська ЛГБТІ спільнота робить свій внесок у загальний народний спротив агресору.⁴⁹

Проте, звичайно, ЛГБТІ стають також помітними і у звичайному мирному житті, коли перестають старанно приховувати своє особисте життя від широкого загалу – так, широкого розголосу набула історія півфіналістки популярного вокального шоу "Голос країни" Агати Вільчик, яка стала першою відкритою гомосексуальною учасницею цього проекту.⁵⁰

Рисунок 5. Один з білбордів на ЛГБТІ тематику на вулицях Києва.

ЛГБТІ люди та теми поступово стають звичною частиною українського суспільного дискурсу. Зокрема, у 2016 році на вулицях та у громадському транспорті Києва можна було неодноразово побачити плакати та інші рекламні матеріали, які агітували за

⁴⁸ Олег Шинкаренко, *Поки поліція зволікає зі слідством про побиття гея, він рік прослужив в АТО*, 29.08.2016, hromadskeradio.org.

⁴⁹ Національний ЛГБТ-портал України, *Український гей, який воював на Донбасі: в армії краще не говорити про гомосексуальність*, 02.06.2016, lgbt.org.ua.

⁵⁰ Голос країни, *Агата Вільчик*, 2016, golos.1plus1.ua.

проведення КиївПрайду та інших ЛГБТІ заходів, запровадження реєстрованого партнерства для одностатевих пар, на підтримку ЛГБТІ дітей у сім'ях тощо.⁵¹

⁵¹ Гей-Альянс Україна, *В Києві появились билборды в поддержку ЛГБТ*, 06.04.2016, iprogay.org.

6. ДИСКРИМІНАЦІЯ І НАСИЛЬСТВО ПРОТИ ЛГБТІ

У 2016 році Центром "Наш світ" було задокументовано 276 випадків дій на ґрунті гомофобії і трансфобії – насильства, дискримінації, а також інших порушень прав ЛГБТІ в Україні. Ця кількість значно перевищує аналогічні показники за попередні роки (71 – у 2015 р. і 54 – у 2014 р.) завдяки значному розширенню моніторингових мереж, використанню нової технології збору кейсів через інтернет, а також рекламу інтернет-опитування на сайтах знайомств для геїв.

Інформація щодо конкретних порушень надходила із декількох типів джерел: безпосередньо від самих постраждалих або свідків, через мережі регіональних моніторів ЛГБТІ організацій Центр "Наш світ" і "Гей-Альянс Україна", а також через спеціальну інтернет-форму для документування кейсів, інформація про яку декілька разів поширювалася через сайти знайомств для геїв і соціальні мережі.⁵² Загальна кількість зареєстрованих випадків і кількість виявлених порушень прав ЛГБТІ можуть відрізнитися, тому що на деякі випадки припадає більш ніж одне порушення.

Ми підкреслюємо, що у цьому звіті наведені дані про випадки, які були виявлені Центром "Наш світ" у 2016 році, але трапилися у 2014-2016 роках. Використання інтернет-реклами значно покращило доступ до української ЛГБТІ спільноти; відповідно, зросла і кількість повідомлених випадків порушення прав. На жаль, через відсутність популярних інтернет-ресурсів для українських лесбійок і трансгендерів, переважна більшість кейсів, отриманих через інтернет, стосувалася порушень прав тільки гомо- або бісексуальних чоловіків. В ході опитування ми збирали інформацію про порушення за три попередні роки, що дозволило отримати також додаткові дані про випадки, які трапилися у 2014 і 2015 роках, але не були вчасно відображені у звітах Центру "Наш світ" за

⁵² Докладнішу інформацію про інтернет-опитування та аналіз даних щодо злочинів та інцидентів ненависті за 2014-2016 роки, що були отримані за його допомогою, можна знайти у звіті Центру "Наш світ" *Обличчя ненависті. Злочини та інциденти на ґрунті гомофобії і трансфобії в Україні у 2014-2016 роках*, 2016, gay.org.ua.

ці роки. В цілому, розподіл зібраних кейсів по роках виглядає таким чином:

- події, які відбулися у 2014 році – 3 кейси;
- події, які відбулися у 2015 році – 127 кейсів;
- події, які відбулися у 2016 році – 146 кейсів.

Розподіл кейсів по регіонах представлено у таблиці 1:

Таблиця 1. Розподіл виявлених випадків порушень прав ЛГБТІ по регіонах України.

Регіон	Кількість кейсів
Вінниця і область	15
Луцьк і Волинська область	6
Дніпро і область	29
Донецька область	13
Житомир і область	11
Запоріжжя і область	33
Івано-Франківськ і область	6
Київ	53
Київська область	4
Кропивницький і Кіровоградська область	3
Луганська область	5
Львів	8
Миколаїв	4
Одеса і область	27
Полтавська область	3
Рівне	1
Суми і область	6
Тернопіль і область	2
Ужгород	2
Харків і область	18
Херсон	2
Хмельницький і область	3
Черкаси	3
Чернігів і область	2

Чернівці і область	6
Території, не підконтрольні Україні (Донбас, Крим)	11

Традиційно, найчастіше від гомофобної / трансфобної агресії, дискримінації та інших порушень страждають представники ЛГБТІ спільнот великих міст, де вони є найбільш видимими і де існує помітний ЛГБТІ активізм – таких як Київ, Харків, Одеса, Дніпро, Кривий Ріг, Запоріжжя. Однак, завдяки опитуванню через інтернет ми змогли отримати також інформацію про порушення з таких "закритих" для ЛГБТІ активізму регіонів, як Хмельницька, Закарпатська, Сумська, Рівненська, Полтавська, Чернігівська і Кіровоградська області, а також з територій, тимчасово не підконтрольних Україні.

6.1. Дії на ґрунті ненависті до ЛГБТІ

Дії на ґрунті гомофобії / трансфобії та мова ворожнечі з боку осіб, не наділених офіційною владою (звичайних громадян), були відзначені у 206 кейсах. 136 із них (2 – у 2014, 64 – у 2015, і 70 – у 2016 році) можна охарактеризувати як *злочини на ґрунті ненависті*, а 67 (1 – у 2014, 25 – у 2015, і 41 – у 2016 році) – як *інциденти на ґрунті ненависті*. У 12 випадках були зафіксовані прояви *мови ворожнечі* (виділені курсивом терміни наведені відповідно до класифікації БДІПЛ / ОБСЄ).

Були відзначені такі види порушень:

Таблиця 2. Кількість різних видів порушень прав ЛГБТІ у 2016 році.

Види порушень	Кількість
Образи, погрози, приниження людської гідності	170
Фізичне насильство різних ступенів тяжкості	125
Незаконне збирання, розголошення та загрози розголошення конфіденційної інформації	32
Грабіж	24
Вимагання і шантаж	15
Гомофобія в сім'ї	13
Насильство сексуального характеру і зґвалтування	10

Погрози зброєю та її застосування	9
Напади на ЛГБТІ центри та заходи	7
Нанесення збитку майну	5
Катування та нелюдське поводження	3

Незважаючи на зростання кількості задокументованих у 2016 році випадків у порівнянні з 2014 і 2015 роками, варто відзначити певне зниження тяжких злочинів проти ЛГБТІ, таких як вбивства та нанесення тяжких тілесних ушкоджень, використання вибухових речовин, погромів ЛГБТІ організацій та заходів. Щодо блокування ЛГБТІ заходів з боку різного роду ультраправих угруповань, то особливо зухвалою брутальністю відрізнялися лише дії радикалів під час зриву Фестивалю Рівності у Львові у березні 2016 року. Спроби проведення Фестивалю в інших містах України та деяких інших ЛГБТІ-заходів, зокрема показу фільму на ЛГБТІ тематику у Чернівцях у жовтні 2016 р., наражалися лише на "ввічливе" (в сенсі, без кровопролиття) блокування, погрози замінувати приміщення чи "роботу" з орендодавцями таких приміщень, в результаті якої ті в останній момент відмовляли у проведенні заходів.

Рисунок 6. Нападники на Фестиваль Рівності у Львові (березень 2016 р.)

Рисунок 7. Зрив показу фільму «Це гей-пропаганда» у Чернівцях (жовтень 2016 р.)

Проведення головної ЛГБТІ події 2016 року – Маршу Рівності у Києві – вперше за багато років відбулося без значних ексцесів і за небувало великої досі кількості учасників, за що, вочевидь, треба дякувати ефективній роботі київської поліції.

Водночас, нікуди не поділися такі ганебні явища як дії організованих гомофобних угруповань на кшталт "Модного приговора" або "Наследия" з Запоріжжя, що спеціалізуються на ловлі гомосексуалів "на живця" для наступного знущання над ними, а також молодіжних банд, які обирають геїв у якості легкої здобичі для пограбування і шантажу.

Гомофобія у сім'ї має різні прояви: від образ і намагань "виправити" ситуацію до фізичного насильства і вигнання з дому. Особливо негативні наслідки це має для молодих гомосексуальних і трансгендерних осіб, які повністю залежать від своїх батьків та/або інших родичів.

Кейс 850

У серпні 2016 р. Сергій зі своїм хлопцем піддалися нападу кількох молодиків віком 18-25 років у Луцьку: "Вони йшли нам назустріч. Коли ми розминулися, вони почали кидати в нас камінням та привселюдно словесно ображати: підараси, голубі. Каміння попало мені в голову".

Кейс 852

22-річний харків'янин Олександр був побитий і піддався вимаганню через свою сексуальну орієнтацію у березні 2015 року. Він так описує те, що трапилося: "Один хлопець подзвонив і запропонував познайомитись, зустрітись попиту кави і більше... Зустрілися, поїхали покататися на авто. Цей хлопець сказав, що на каву не поїде, краще займімось сексом... Від'їхали на окраїну міста. "А щоб ти не переживав, візьми 100 гривень і поп'єш кави сам", сказав він. Тут цей хлопець виходить з авто за презервативом, бо вони були у багажнику. Тим часом підходять два молодика і одягають на мене наручники, витрушують все з сумки, б'ють, принижують, акцентують увагу на тому що я шлюха і підерас. Потім стали вимагати гроші. Пригрозили, якщо не буде 50 тисяч гривень, ми підкинемо тобі наркотику, і ти сядеш років так на вісім. Причому, мішечок з білим порошком у них таки був. Це тривало майже 4 години. Гроші я віддав нападникам, щоб вони віддали паспорт та інші документи, які забрали з початку. Як наслідок, – струс мозку, забиття, тріщина кістки над оком, яка призвела до головних болів і мігрені, синці, втрата працездатності на місяць".

Кейс 862

У січні 2016 року мешканець міста Хрустальний (колишній Красний Луч), що знаходиться на непідконтрольній Україні території Луганської області, 34-річний Микола, був принижений, побитий та зґвалтований групою бойовиків так званої "Народної міліції ЛНР", які випадково дізналися про його сексуальну орієнтацію.

Кейс 863

У серпні 2016 року 31-річний Євген, мешканець одного з невеличких міст Донецької області, яке зараз знаходиться на території, непідконтрольній Україні, піддався образам з боку

декількох молодиків 20-25 років: "голубой", "дырявый", "дырокол", "твоё место в петушатнике". Також вони намагалися побити його.

Кейс 792

На початку грудня 2016 р. на стінах будівлі, де розташована мариупольська арт-платформа "ТЮ!", з'явилися гомофобні та неонацистські написи.

Рисунок 8. Неонацистські та гомофобні графіті на фасаді арт-платформи "ТЮ!" (Маріуполь, грудень 2016 р.)

Засновниця закладу Діана Берг, відома толерантним ставленням до ЛГБТІ, прокоментувала це так: "Малолетние нацики встают с колен, азовская продлёнка не дремлет".

Кейс 870

У кінці грудня 2016 року 21-річний Володимир познайомився у соціальній мережі ВКонтакте з хлопцем та домовився про зустріч з ним у районі станції київського метро "Осокорки", але на зустріч прийшло декілька гомофобно налаштованих молодиків, які почали ображати Володимира у зв'язку з його сексуальною орієнтацією,

штовхати та намагатися відібрати у нього телефон і гроші. Володимир кинувся бігти від них, але вони догнали його та зіштовхнули з обриву, в результаті чого він зламав руку.

Рисунок 9. Забої на тілі ЛГБТІ активіста після гомофобного нападу (Коростишів Житомирської області, грудень 2016 р.)

Кейс 871

У кінці грудня 2016 року ЛГБТІ активіст Іван був побитий невідомими у місті Коростишів Житомирської області. Сам він так описує інцидент: "Когда я направлялся с магазина домой, ко мне подошли двое молодых людей. Сначала они начали расспрашивать, какой я ориентации. Я ответил, что нормальной для себя. Затем один из них меня толкнул, я упал на дорогу, и они начали избивать меня ногами. К счастью, избивание длилось недолго, поскольку свет фар проезжающей мимо машины испугал нападавших, и они убежали. Но настроены они были решительно, и если бы эта машина не появилась, то я не знаю, чем все бы могло

закончиться". В результаті нападу Іван отримав гематоми по всьому тілу.

6.2. Стосунки з правоохоронними органами

У 31 кейсі було повідомлено про порушення з боку правоохоронних органів (1 – у 2014, 18 – у 2015, і 12 – у 2016 році). Найчастіше стара міліція та нова поліція порушували такі права:

Таблиця 3. Порушення прав ЛГБТІ у 2016 році з боку правоохоронних органів.

Порушені права (якими діями)	Кількість
Право на свободу та особисту недоторканість (порушення процесуальних норм, незаконне затримання, фізичне насильство, вимагання хабаря)	18
Свобода від дискримінації (образи, погрози і приниження людської гідності, пособництво правопорушникам)	18
Право на ефективні засоби правового захисту (відмова у захисті прав, неналежне виконання обов'язків із захисту прав)	11
Право на повагу до приватного життя (шантаж, розголошення та погрози розголошення конфіденційної інформації)	7

Обов'язки правоохоронних органів щодо охорони мірних зібрань і публічних акцій ЛГБТІ були без суттєвих зауважень реалізовані тільки стосовно Маршу Рівності у Києві. Особливо варто відзначити повну пасивність поліції під час зривів Фестивалю Рівності у Львові у березні та показу фільму "Це гей-пропаганда" у Чернівцях у жовтні 2016 року. Керівництво одеської поліції у серпні 2016 року намагалося радше заборонити проведення Маршу Рівності у цьому городі, ніж забезпечити його охорону.

У тих нечисленних випадках, коли постраждали від злочинів на ґрунті гомофобії і трансфобії зверталися за допомогою до поліції, здебільшого вони наражалися на нерозуміння і небажання правоохоронців захищати їх права, що часто супроводжувалося

гомофобними жартами і глузуванням. У кейсах, в яких події відбувалися протягом 2015 р. були відмічені непоодинокі випадки зловживання правоохоронцями своїм службовим становищем, що виражалося в перевищенні влади і відвертим вимаганням хабарів.

Кейс 609

У серпні 2015 року 37-річний Дмитро познайомився через інтернет із хлопцем і домовився про зустріч. Однак, на місці зустрічі на нього напала група молодиків із запорізького угруповання "Наследие", які його ображали та побили. Цей процес вони знімали на відео, яке потім виклали в інтернеті. Після того, як нападники зняли відео, вони привели Дмитра в Орджонікідзевський райвідділ міста Запоріжжя. Там його знову почали знімати на камеру. За словами постраждалого, після того, як вимкнули камеру, його ударом повалили на підлогу і почали бити. Співробітники міліції спостерігали за тим, що відбувається і не втручалися. За деякий час підійшов заступник по громадській безпеці зі словами: "Не бийте його, а то вб'єте, що я з ним буду робити?" У міліції сказали написати заяву про те, що претензій до нападників немає. Дмитра відпустили з відділення і вручили повістку до військомату.

Кейс 638

У квітні 2015 року співробітники мариупольської міліції під виглядом гей-знайомства запропонували через інтернет 24-річному Олексію зустрітися. Постраждалий так описує подальші події: "При встрече произвели незаконное задержание отвезли в рай отдел и незаконно выяснив личную информацию (где живёт и работает) вымогали деньги в размере 8000 грн. Или они сообщат на работу, родителям и соседям о сексуальной ориентации. Вынужден был заплатить".

У лютому 2016 року мариупольській ЛГБТІ активіст Олександр повідомив з цього приводу таке: "Сотрудники милиции под разными анкетами общаются на ВКонтakte в группах секс-знакомств, предлагают обменяться интим-фото. Затем приглашают на встречу, где ловят и ведут в отдел и начинают "прессовать", что могут посадить за распространение порно или можно откупиться за 10 тысяч гривен. Уже на это попало около 20 геев за

последние года 3. При общении и психологическом давлении, сотрудники милиции неоднократно использовали упоминания о ненормальности пострадавших. Сами пострадавшие никаких действий в свою защиту предпринимать не хотят – все боятся наказания за распространение порно и особенно распространения информации о сексуальной ориентации" (кейс 652).

Кейс 662

У березні 2015 року у 20-річного студента Іллі вимагали гроші луцькі міліціонери. "Погрожували, що розкажуть все в університеті, якщо не заплачу 600 гривень. Це були 3 співробітники міліції віком 35-45 років. Затягнули в підвал в обласному управлінні і знущалися".

Кейс 667

У травні 2015 році співробітники івано-франківської міліції через сайт знайомств для геїв познайомилися з 24-річним Сергієм. Постраждалий описує це так: "Посадили в машину, привезли в кабінет, вимагали гроші: в іншому випадку – розголошення нетрадиційної орієнтації. Говорили: "ти підар, всі будуть знати". Віддав 2400 гривень".

Кейс 682

3 травня 2016 року 34-річний Андрій залишився ночувати у свого друга. Наступного дня він повернувся додому через те, що бабця, з якою він проживав у одній квартирі, викликала поліцію, оскільки Андрій не ночував удома. Поліцейські запропонували написати пояснення, чому його не було вдома. В той момент у Андрія дзвонив телефон. Відповівши на дзвінок, він сказав: "Я не можу розмовляти, у мене повна квартира мусорів". Його звинуватили в образі поліцейських і наказали проїхати до відділення. Андрій спробував попросити вибачення. Його посадили до машини та відвезли до відділення поліції. Дорогою один з поліцейських сказав, що у них є підозри, що Андрій "нетрадиційної" сексуальної орієнтації, та повідомив, що йому потрібно буде пройти експертизу, щоби це визначити. Приїхавши до Заводського РВВС, співробітник поліції завів Андрія до коридору та повідомив усіх, що він привіз "підара" (були чутні докори і приниження з боку інших

співробітників). Поліцейський принижував Андрія, ображав і бив. Ніхто зі співробітників поліції не спробував це зупинити. Після Андрія записали на камеру з визнанням, що він образив співробітника поліції, та відпустили.

До вечора у Андрія з'явився біль в місцях ударів. Він подзвонив на гарячу лінію МВС України, за годину приїхали слідчі та почали відмовляти Андрія від дачі показань. 6 травня Андрій поїхав до головного відділення поліції для того щоб дати свідчення, і взяти направлення на судмедекспертизу. Направлення йому не видали. 7 травня він пройшов судмедекспертизу за власним бажанням. 10 травня заяву Андрія передали до обласної прокуратури, але слідчий всіяко уникав контакту з потерпілим і відмовився приймати заяву про те, що дії співробітника поліції були здійснені на ґрунті ненависті.

6.3. Зайнятість

У цієї сфері було зафіксовано 38 випадків порушень трудових прав ЛГБТІ (23 – у 2015, і 15 – у 2016 році). У 28 з них спостерігалися порушення з боку адміністрації або власника підприємства чи установи, які виражалися в образах і погрозах, відмові у прийнятті на роботу, розголошенні приватної інформації, зменшенні або невиплаті заробітної платні, пониженні на посаді, примушенні до звільнення "за власним бажанням" або у звільненні. В 11 кейсах були відзначені випадки образ, остракізму або цькування з боку колег по роботі, що часто примушувало постраждалу особу звільнитися "за власним бажанням".

Кейс 600

У грудні 2015 року 29-річному Антону довелося звільнитися з роботи в одному з меблевих салонів Одеси через неприкрите цькування з боку власниці та директорки підприємства, які випадково потрапили на його приватну сторінку у Фейсбуку, звідки й дізналися про його гомосексуальну орієнтацію. Крім цього, вони розповіли всім співробітникам фірми про "ненормальність" Антона. Постраждалий повідомив, що за два дні про це зали всі, навіть

прибиральниці. Директорка заявила Антону: "Если бы мой сын был геєм, я б его удушила сама... Таких, как вы, надо убивать".

Власниця, одружена з високопосадовцем із одеської поліції, також попередила Антона: "Если ты где-нибудь в Одессе появишься и вздумаешь работать – все знают что ты работал у меня – я тебе не дам этого сделать никогда и "перекрою кислород". Ты знаешь, кто у меня муж". В результаті, Антону довелося не тільки піти з високооплачуваної роботи, але й переїхати в інше місто.

Кейс 637

У вересні 2015 року 34-річний Олександр був звільнений з одного із столичних супермаркетів "Сільпо" через гомофобне ставлення менеджерки закладу.

Кейс 659

Взимку 2016 року 53-річний Юрій, працівник однієї з державних установ Житомира, піддався черговій хвилі цькування з боку колег. Постраждалий описував це так: "Сотрудницы хихикают, когда вхожу в помещение, перешептываются, включают на мобильном телефоне песню "Голубая луна", также дали мне прозвище Голубая Луна. В лицо так не называют, но между собой говорят довольно громко, чтобы я слышал. Какое-то время думал, что это не целенаправленно, а просто отдельные проявления негатива, которые бывают в каждом коллективе, но так как это длится больше месяца, то нервы на пределе. Думаю, очередной виток конфликта связан с тем, что в начале января отказался идти на встречу с подругой коллеги, с которой она решила меня «сосватать»".

Кейс 690

У червні 2016 року власник одного з торгівельних салонів у місті Вишневе (Київська область) дізнався зі сторінки у Фейсбуку одного з працівників свого закладу, що той живе разом з іншим чоловіком. Власник салону почав вимагати від цього працівника, Віталія, пояснити деталі його особистого життя. Після того, як Віталій відмовився, він відразу був звільнений з роботи. Постраждалий не

став звертатися по захист своїх прав через те, що працював без оформлення документів.

Кейс 730

На початку серпня 2016 року Рімма, 23-річна трансгендерна особа, була фактично звільнена з посади касира у супермаркеті "Велмарт" (Московський пр., 259, м. Харків) через свою трансгендерність, а саме через невідповідність її зовнішності документам і уявленню керівництва про вигляд касира. Після цього вона декілька разів намагалася працевлаштуватися в інші місця, але всюди їй відмовляли без пояснення причин. Одного разу це було у комунальному закладі Тролейбусне депо № 3 міста Харкова: Ріммі було відмовлено, але того ж дня її подруга влаштувалася на ту саму посаду без проблем.

6.4. Доступ до товарів та послуг

У цієї сфері було задокументовано 8 випадків дискримінаційного ставлення обслуговуючого персоналу або інших осіб, які надають послуги. У трьох випадках була відзначена відмова орендодавців у наданні приміщень для проведення ЛГБТІ заходів, а саме Фестивалів Рівності у Львові, Дніпрі та Запоріжжі. Також спостерігалися такі види порушень як образи, відмова в обслуговуванні, поселенні до готелю, фізичне насильство.

Кейс 812

Олег, 25 років: "28 серпня 2016 року ми з приятелями відпочивали на пляжі "Отрада" в Одесі. Пляж давно славиться тим, що є улюбленим місцем відпочинку ЛГБТ спільноти, та лояльним ставленням оточуючих. Пляж був весь заповнений, було там і декілька ЛГБТ компаній. Всі себе вели достойно. Одна з гей-пар зібралася уходити, і ось коли вони встали та пішли до виходу, з рятувальної вишки з мегафону на весь пляж оголосили таке: "Нам тут сказали, що на пляжі повно підорасів, так ось, шановні, запам'ятайте: гамасятіна в нас тут не пройде, це вам не Європа, і підорасів нам не потрібно! Посоромилися би – тут діти відпочивають. Якщо до вас не доходить, ми вам доступніше пояснимо". Ну, і в такому дусі лекція хвилин на 20".

Кейс 858

У вересні 2015 року 18-річний Андрій, мешканець міста Дніпро, викликав таксі та мав необережність занадто тепло попрощатися зі своїм бойфрендом перед тим, як сісти до машини. Його бойфренд так розповів про подальші події: "Після того, як Андрій сів в авто, таксист у грубій формі запитав його про сексуальну орієнтацію, оскільки його проводжав хлопець. На питання таксиста Андрій відповів, що то його не стосується. Після цього, ображаючи Андрія словесно, таксист вдарив його в обличчя, і коли той хотів відповісти на образ, пшикнув йому в обличчя газовим балончиком, та зі словами "Якщо рипнетесь, викличу підмогу та скажу, що ви напали... І щоб я вас не бачив більше, бо розкажу всім про вас, підорів, і голови вам повідриваємо", сів до авто та поїхав. Розуміючи несприйняття в суспільстві та негативне ставлення до одностатевих стосунків, ми вирішили не повідомляти про це до правоохоронних органів, хоча синці з обличчя Андрія зходили не один тиждень".

6.5. Освіта

Порушення у цієї сфері були зафіксовані в 7 випадках (2 – у 2015, і 5 – у 2016 році). У двох випадках постраждали зазнали дискримінації з боку адміністрації навчальних закладів, а у п'яти – образ і цькування з боку товаришів по навчанню.

Кейс 701

У вересні 2015 року Вікторія, 20-річна студентка та голова студкому одного з вищих навчальних закладів міста Мелітополя (Запорізька область), піддалася цькуванню з боку однокурсників, зокрема, у соціальних мережах, через свою сексуальну орієнтацію та активну громадянську позицію. Вона описує це таким чином:

"У соцмережах існує спільнота, яку створив один зі студентів вишу; там, як правило, критикується робота студкому університету. У вересні минулого року хтось почав активно звертати увагу на мою орієнтацію за допомогою постів у цій групі. Адміністратори охоче публікували ці пости, і самі не залишались осторонь. Як правило, це

носило такий характер: ось, вона лесбійка, фу на неї, як так можна жити. Водночас, і коментатори активно поливали мене брудом.

Я стала лауреатом стипендії міського голови, і це також почали обговорювати; далі цитати з коментів: "Вчитайтесь в номінації студентів, особливо там где указана наша королева ЛГБТ-движения. Как можно такому человеку давать стипендию еще и в номинации "Общественный деятель". В чем деятельность? или может общественное движение по защите лесбиянок?" І ще деякі уривки: "есть 2 вида людей с нетрадиционной ориентацией: 1) От природы "больные", родившиеся не в своем теле люди, у которых проблемы с гормональной системой и ЦНС. и 2) Показушники", "гомосексуальность не приемлю я! Меры жесткие нужны, вплоть до насильственных", "гомосексуализм – это болезнь, у которой есть БИОЛОГИЧЕСКИЕ причины. Рак тоже не передается, но от этого он же не перестал быть болезнью". В університет було важко ходити, адже я бачила, як люди або показують на мене і починають обговорювати, або просто проводжують поглядом".

Кейс 775

Восени 2016 року до Центру "Наш світ" звернулася трансгендерна жінка (MtF) з такою проблемою: 10 років тому вона офіційно змінила стать на жіночу та отримала новий паспорт, а тепер вона звернулася до Київського національного університету ім. Шевченка, де раніше навчалася та отримала диплом ще до зміни статі, з проханням замінити цей документ, щоб він відповідав статі, що вказана в її нових документах, але отримала відмову. На жаль, українські нормативні акти щодо зміни статі чітко регулюють лише внесення змін до записів цивільного стану (Наказ Міністерства юстиції № 96/5 від 12.01.2011 року), а ось регулятивні документи Міністерства освіти лише мають згадки про можливість отримання виправленого дублікату диплому в разі "зміни (корекції) статевої належності особи" (зокрема, Наказ Міністерства освіти № 249 від 06.03.2015 року), але не зобов'язують учбові заклади робити це. Наведений випадок ілюструє потребу у чіткому законодавчому регулюванні питання заміни всіх персональних документів і реєстрових записів у випадку корекції статевої належності особи.

6.6. Охорона здоров'я

Два випадки дискримінації ЛГБТІ були зафіксовані у медичній сфері (по 1 випадку у 2015 і 2016 роках), обидва пов'язані з наданням медичних послуг трансгендерним особам.

Кейс 602

У серпні 2015 року 26-річна Ганна, трансгендерна жінка (MtF), звернулася до одного з запорізьких лікарів-сексологів щодо взяття її на облік у зв'язку з початком процедури корекції статі (що є першим обов'язковим кроком цієї процедури), але той їй відмовив, посилаючись на "особисту професійну неспроможність та професійну невідповідність вимогам процедури" (зі слів постраждалої).

Кейс 694

Влітку 2016 року Сергій, співробітник Харківського інституту психіатрії і неврології АМНУ, так описав враження від одного зі спеціалістів цього інституту, який за своїми обов'язками консулює людей, що бажають змінити стать: "Наблюдая за штатным психологом института, я заметил его открытую гомофобию и нарушение врачебной этики. После психологических консультаций этот психолог позволял себе гомофобные высказывания типа: "Сегодня снова педик был на приеме...", "Как они уже задолбали со своими проблемами... их всех лечить надо; истерички и психопаты".

6.7. Судочинство

Двічі у 2016 році українськи суди видавали неправосудні рішення про заборону мірних зібрань ЛГБТІ. Перший випадок стався у березні, коли Львівський окружний адмінсуд заборонив проведення у Львові публічного заходу у рамках Фестивалю Рівності (пізніше це рішення було скасовано судом вищої інстанції). Другий трапився у серпні, коли Одеський окружний адмінсуд заборонив проведення в Одесі Маршу Рівності.

6.8. Стосунки з військовослужбовцями

В одному випадку (кейс 827) респондент повідомив про знущання та побиття місцевого 22-річного гея з боку трьох солдатів української армії. Це сталося у серпні 2016 року в одному з селищ Луганської області у зоні АТО.

7. СТАНОВИЩЕ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Ні український уряд, ні міжнародні організації не мають важелів впливу на становище ЛГБТІ на окупованій Росією території України – у Криму та південній частині Донбасу. Різниця між цими двома територіями полягає лише в тому, що в окупованому Донбасі не діють взагалі жодні закони, а в Криму окупаційний режим поєднує неофіційні репресії з жорстким застосуванням гомофобного російського законодавства.

Інтернет-опитування української гей-спільноти, проведене Центром Наш світ" у серпні-вересні 2016 року, виявило 15 випадків злочинів або інцидентів ненависті проти ЛГБТІ, які сталися на окупованій території України за останні три роки. Вони принципово не відрізняються від проблем, з якими стикаються ЛГБТІ на території підконтрольній українському уряду – наприклад, у Донецьку був зафіксований випадок звільнення чоловіка з роботи через те, що начальство дізналося про його гомосексуальність. Головна відмінність від ситуації на вільній території України полягає лише у відсутності будь-яких ефективних способів захисту прав жертв насильства і дискримінації в умовах сучасних російських реалій.

Навесні 2016 року керівник окупаційної російської влади Криму Сергій Аксьонов вчергове пообіцяв не допустити "акції, направлені на гей-пропаганду".⁵³ В умовах жорсткого придушення будь-якої громадсько-політичної активності, не санкціонованої владою, тема кримської ЛГБТІ спільноти взагалі зникла з суспільного життя півострова. Становище у Севастополі не відрізняється від решти Криму: так, окупаційний уряд міста заборонив, а місцеві "суди" підтвердили заборону на проведення у травні 2016 року мітингу із закликом до легалізації в Росії одностатевих шлюбів, а також ходи центром міста.⁵⁴

⁵³ ТАСС, Аксенов выступил против гей-парадов в Крыму, 25.04.2016, tass.ru.

⁵⁴ Громадське радіо, Активісти руху ЛГБТ програли суд в окупованому Севастополі, 26.10.2016, hromadskeradio.org.

8. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

З ухваленням Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року українська влада взяла на себе зобов'язання щодо вироблення законодавства і державних політик, які би поклали край дискримінації та нерівності ЛГБТІ людей в Україні. Нам залишається лише побажати досягнення намічених цілей, а також офіційного прийняття всіх тих законодавчих документів, підготовка яких передбачена у цьому Плані.

Крім законодавчих реформ з наближення України до сучасних європейських стандартів із захисту прав та інтересів ЛГБТІ, негайного вирішення потребує проблема гомофобного насильства. Правоохоронні органи в процесі своєї реформи мають так само перейняти досвід та ставлення до цієї проблеми своїх колег із розвинених країн Заходу. В цілому наші рекомендації залишаються без суттєвих змін, тому що єдиним суттєвим кроком по захисту прав та інтересів ЛГБТІ у 2016 році стало ухвалення нового порядку корекції статі для трансгендерних осіб. Таким чином,

1. **Верховній Раді України** рекомендується усунути всі положення в українському законодавстві, які призводять до дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності, зокрема, у статті 74 "Право на майно жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі" та статті 91 "Право на утримання жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою", а також відповідні положення статті 211 "Особи, які можуть бути усиновлювачами" Сімейного кодексу України. Ми також рекомендуємо українському парламенту ухвалити закон про реєстроване партнерство для одностатевих сімейних пар. У процесі реформування українського законодавства сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність мають завжди згадуватися явним чином як ознаки, захищені від дискримінації та розпалювання ворожнечі та ненависті. Гомофобні/трансфобні мотиви скоєння злочину мають бути визначені як обтяжливі

обставини у статтях 161, 121, 122, 126, 127, 129, 293, 296 Кримінального кодексу України.

2. **Президенту і Кабінету Міністрів України, а також Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини** рекомендується розробляти та реалізовувати державні політики з подолання нерівності, дискримінації, виховання толерантності та взаємоповаги в суспільстві, завжди явним чином згадуючи в них сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність як захищені ознаки, а ЛГБТІ – як уразливу групу.
3. **Міністерству охорони здоров'я України** рекомендується:
 - внести зміни до наказу МОЗ № 479 від 20.08. 2008 р. "Про затвердження Переліку захворювань, за наявності яких особа не може бути усиновлювачем", прибравши з цього переліку код F64 (пункт 9 "Розлади особистості та поведінки у зрілому віці");
 - організувати ревізію всіх навчальних посібників та інших навчальних і методичних матеріалів для медичних навчальних закладів з метою приведення їх у відповідність до вимог МКХ-10 з метою усунення згадок про гомо- і бісексуальність як про захворювання, психічний розлад, сексуальну перверсію тощо. Крім цього, забезпечити, щоб нові навчальні матеріали перевірялися на предмет коректного висвітлення проблематики сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності.
4. **Міністерству освіти і науки** рекомендується включити теми сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності до шкільної програми та програм педагогічних вузів і курсів підвищення кваліфікації педагогічного персоналу.
5. **Міністерству внутрішніх справ України** рекомендується:
 - регулярно проводити з особовим складом освітні заходи з формування толерантного ставлення та неприпустимості порушення прав людини відносно ЛГБТІ, а також ретельно і неупереджено розслідувати випадки порушення прав

людини відносно ЛГБТІ з боку співробітників поліції та притягати винних до відповідальності;

- включити теми сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності до програм юридичних і правоохоронних вузів і курсів підвищення кваліфікації особового складу правоохоронних органів.

6. Органам державної влади, місцевого самоврядування та їх представникам рекомендується:

- взяти до уваги й надалі у своїй роботі керуватися принципом, закріпленим у статті 35 Конституції України, який вказує, що "церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви", а також, що "жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова";
- не допускати та засуджувати публічні прояви гомофобії/трансфобії, дотримуватися принципів поваги, рівності та недискримінації для всіх соціальних груп.

9. МЕТОДИКА ТА АВТОРИ ЗВІТУ

Основними джерелами інформації для цього звіту були моніторингова мережа Центру "Наш світ" і загальнодоступні ЗМІ, насамперед, електронні. Результати наших досліджень не можна вважати статистично репрезентативними з точки зору кількісних соціологічних даних, але ми стверджуємо, що вони цілком адекватно відображають сучасне становище ЛГБТІ людей в Україні, принаймні, з точки зору української ЛГБТІ спільноти. Державні інституції, крім Уповноваженого ВРУ з прав людини, практично не проводять власного моніторингу і не збирають відомостей щодо питань, пов'язаних з дотриманням прав та інтересів цієї соціальної групи населення України, тому більш вірогідної статистики та аналітики з цих питань, ніж та, що публікується українськими ЛГБТІ і правозахисними організаціями та окремими активістами, просто не існує. Гарантією правдивості та репрезентативності нашої інформації є багаторічний досвід нашої громадської роботи з українською ЛГБТІ спільнотою, співпраця з провідними вітчизняними та міжнародними правозахисними організаціями та власний життєвий досвід як пересічних українських ЛГБТІ громадян – ми пишемо про те, що відчуваємо і бачимо навколо себе в повсякденному житті.

Наша діяльність спрямована як на ЛГБТІ спільноту, так і на українське суспільство в цілому. Зараз ми фокусуємо свої зусилля на такому:

- Моніторинг порушень прав ЛГБТІ.
- Юридична допомога та консультування для жертв дискримінації та "злочинів ненависті" на ґрунті сексуальної орієнтації чи гендерної ідентичності.
- Правова просвіта ЛГБТІ спільноти.
- Адвокація захисту рівних прав для ЛГБТІ на законодавчому та політичному рівні.
- Стратегічне судочинство.

- Підтримка ініціативних місцевих груп, мобілізація ЛГБТІ спільноти на місцевому рівні.

Центр "Наш світ" є співзасновником Ради ЛГБТІ організацій України (що наразі об'єднує переважну більшість українських ЛГБТІ організацій) та входить до Коаліції з протидії дискримінації в Україні – асоціації різноманітних громадських організацій та окремих активістів, які ставлять своєю метою просування рівності та подолання дискримінації в українському суспільстві.